

TOPOLOGIE TRANSFORMATIVNÍ LOKALIZACE: ODVOZENÍ PERSPEKTIVY SKUPINY Z AMBIVALENCE PERSPEKTIVY PRVNÍ A DRUHÉ OSOBY

MARTIN NITSCHKE, Filosofický ústav AV ČR, Praha, ČR

NITSCHKE, M.: The Topology of Transformative Localizing: Deriving the Perspective of a Group from the Ambivalent Perspectives of the First and Second Persons
FILOZOFIA 70, 2015, No. 9, pp. 715-725

The paper aims to propose a phenomenological topological model of collective perspective. In this framework the paper analyses Husserl's accounts of intersubjectivity emphasizing the difference between early and late conceptions of *Einfühlung*. The early conception (until 1916) derives the intersubjectivity from the localizing of haptic perceptions on my visually perceived body (i.e. from the *Körper* to *Leib-körper* transformation). The late, and more famous, conception conceives *Einfühlung* rather as a direct perception of the other's expressions. The earlier account inaugurates a specifically transformative aesthesiological-kinetic layer, which is further considered to be a possible basis of intersubjectivity. The emphasis in the layer-based theory of intersubjectivity is not laid on the interactivity among two or more agents (as it is in interactivism in contemporary social cognition research), but rather on the subject's involvement in layers of experience. Consequently, the collective perspective is not derived from the autonomy of interaction, but from a topology of transformative layers.

Keywords: Phenomenology – Intersubjectivity – Interactivity – Localizing – Phenomenological Topology

Výchozím podnětem pro tuto studii byla konference Bratislavské filosofické dny 2015, která nastolila téma *ambivalentní socialita*. Z různých možností, jak k tématu přistoupit, volíme pro tuto studii ambivalenci vztahu jednotlivce ke skupině. Na jedné straně je zřejmé, že člověk nejen nemůže žít bez druhých lidí, ale nemůže bez vztahu k nim ani sám sobě rozumět. Na druhé straně není možné vlastní sebepojetí neproblematicky odvozovat od skupinové identity. Ze širšího kontextu ambivalentní sociality si tedy vybíráme téma *ambivalence bytí sebou*. S opakovaným důrazem na to, že nejde o téma týkající se jednotlivce, ale jeho vztahu ke skupině, tj. sociality.

Téma ambivalence bytí sebou rezonuje nejen ve filosofii, ale v celém spektru sociálních věd. Jako příklad filosofického přístupu uveďme Heideggerovo konstatování, že pobyt je na jedné straně „vždy můj“ (nikoli druhých), ale zároveň bez druhých není myslitelný (srv. Heidegger 1996, §25). Podobně v oblasti sociálních věd, konkrétně v sociální psychologii, chápe např. Marylann B. Brewerová sociální identitu jednotlivce jako poměr

mezi uznáním ze strany sociální skupiny, s níž je konkrétní jednatel konformní, a odlišností od ní.¹

Naše analýza ambivalence bytí sebou v kontextu vztahu ke skupině směřuje především k otázce, jak je tvořen úhel pohledu, který je příslušné skupině vlastní a s níž je pak jednatel ambivalentně zároveň konformní i nekonformní. Tomuto úhlu pohledu budeme ve studii říkat *perspektiva skupiny*. Jedna z možných cest k odpovědi by sledovala, jak se mínění skupiny sestavuje na základě názorů a postojů jednotlivých členů skupiny, z nichž někteří jsou silnější, jiní slabší, apod. To je cesta spíše psychologická, politicko-vědní či sociologická a tato studie ji nevyužije. Tato studie metodicky využije jinou z možných cest, která důsledně respektuje ambivalenci sociality. Při takovém respektu nelze upřednostnit ani mínění jednatelce, ani mínění jednotlivých členů skupiny, nýbrž je nezbytně metodicky zaměřit přímo prolínání jednotlivých perspektiv samo. Metoda, kterou volíme, plně zohledňuje to, že perspektiva skupiny je z pohledu člena skupiny (mne, ale i druhých jako jednotlivců) ambivalentní – to znamená závazná i nezávazná, platná i neplatná. Hledáme-li proto povahu této ambivalence, není vhodné odvozovat perspektivu skupiny z perspektiv jednotlivých členů. Pak by odpověď na otázku po kořenech ambivalence musela odkázat na to, že taková (tj. ambivalentní) je prostě povaha člověka jako jednatelce (psychologicky) či jednatelce člověka jako člena skupiny (sociologicky). Podle našeho názoru není takový postup ve filosofii využitelný, neboť se točí v logickém i hermeneutickém kruhu (jakkoli mohou být takové otočky filosoficky plodné, jak ukázal Heidegger). Nezbyvá tedy než se pokusit formulovat takový model perspektivy skupiny, který by ji nesestavoval z mínění jednotlivých členů skupiny. Pokusíme se ukázat, že takovou cestu nabízí fenomenologická práce s prolínáním perspektiv.

Problematika prolínání perspektiv je ve fenomenologii studována v rámci koncepcí intersubjektivit, resp. vcítění či empatie. Vlastním jádrem studie je doplnit tyto debaty o analýzu toho, jak Edmund Husserl uvažuje ve svých spisech z pozůstalosti (Husserliana XIII – XV) o intersubjektivitě o fenomenálním a fenomenologickém poli. V tomto kontextu budeme mluvit o topologickém výkladu intersubjektivit. Podle našeho názoru, který se níže pokusíme doložit, chápe Husserl subjektivitu, resp. intersubjektivitu, jako fenomenologické pole. Tento klíčový aspekt intersubjektivit je v současných diskusích opomíjen, přitom právě topologický výklad intersubjektivit může poskytnout model perspektivy skupiny, který neakcentuje sestavování z úhlů pohledu jednotlivých členů skupiny.

Dílo Edmunda Husserla nabízí dvě možnosti, jak s ambivalencí perspektivy první a druhé osoby na půdě transcendentální, tedy nejáské, subjektivit pracovat. Obě jsou pojednány v rámci analýz intersubjektivit a spojeny s termínem *Einfühlung* (vcítění či vcítování). První chápe ambivalenci perspektivy první a druhé osoby jako problém porozumění a interakce s druhým. Druhá možnost, která se s tou první nevyklučuje, nýbrž doplňuje, je spojena s termínem *Lokalisierung* (lokalizace) a vztahuje zmíněnou ambivalenci

¹ Brewerová je autorkou tzv. „optimal distinctiveness theory“, v níž se pokouší najít psychologicky optimální poměr mezi konformitou se skupinou a odlišností od ní. Viz např. Brewer (1991).

k problému společně s druhým sdíleného prostředí. S touto možností je spojený i topologický výklad intersubjektivit. V následujících dvou podkapitolách se budeme nejprve věnovat první a následně druhé možnosti výkladu ambivalence perspektivy první a druhé osoby.

1. Model intersubjektivit postavený na vcítění jako přímém rozumění druhému a interakci s ním. Otázky spojené s řešením problematiky vcítění u Edmunda Husserla jsou posledních více než patnáct let předmětem oživené pozornosti fenomenologů. Důvodem je především polemika s tzv. „teorií mysli“ (theory of mind), která se rozvinula v prostředí kognitivní vědy. V rámci této polemiky se do jisté míry opakuje Husserlova kritika Lippsovy teorie analogického úsudku. Lipps, od něhož Husserl termín *Einfühlung* ve značně modifikované podobě převzal, byl přesvědčen, že to, co prožívají druzí lidé, chápeme na základě instinktivní projekce našich vlastních (a nám tedy srozumitelných) prožitků do jejich těl ve chvíli, kdy se jejich vnější výraz podobá našemu při našem prožitku (viz Bernet, Kern, Marbach 2004, 170). Teorie mysli přichází v několika variantách s velmi podobnou koncepcí založenou buď na čtení mysli (mindreading) nebo uplatnění tzv. „lidové psychologie“ (folk psychology); (srv. Urban 2014, 594). U Lippsa, stejně jako v různých verzích teorie mysli, je vztah k druhému založen na pozorování vnějšího těla a intelektuální snaze napodobit mysl skrytou v nitru druhého (vytvořit vlastně její model ve vlastní mysli). Husserl, stejně jako dnešní fenomenologové a fenomenologií inspirovaní psychologové (Zahavi, Gallagher, Fuchs a další) naproti tomu argumentují tím, že naše zkušenost s druhým je bezprostřední (nezprostředkovaná nějakou teorií či modelem) a tělesná (mysl nelze chápat jako nitro ve vnějším těle); (podrobně srv. Urban 2011b, 147-149 a Urban 2011a, 32-35).

V českém a slovenském prostředí polemiku fenomenologů s teorií mysli obsáhle interpretuje Petr Urban. Zdůrazňuje s odkazem k Zahavimu a Gallagherovi: „Ve většině intersubjektivních situací přitom máme *přímé perceptivní rozumění* intencím druhého, protože jeho intence jsou explicitně vyjádřeny v jeho tělesném a výrazovém chování. Toto rozumění nevyžaduje, abychom usuzovali na existenci nějakého přesvědčení či touhy apod., které by byly skryty v mysli druhého, nevyžaduje, abychom zaujímali teoretický postoj či vytvářeli simulace vnitřních stavů“ (Urban 2011b, 148). Urban připomíná, že základem fenomenologického odmítnutí představy teoretického modelování mysli druhého je již Husserlovo spojení vcítování s naukou o „výrazu“ (Ausdruck). Podle ní se domněle vnitřní stavy mysli odehrávají přímo v tělesných výrazech přítomného druhého člověka, kterého vždy vnímáme jako živou, psychofysickou jednotu, nikoli jako vnější tělo skrývající vnitřní mysl, resp. duši. I výraz je tedy třeba chápat mimo rozlišení na vnitřní a vnější jako vyjádření neoddělitelnosti mysli a těla druhého.

Další rozvinutí nauky o vcítění založeném na přímém perceptivním porozumění druhému směřuje v kontextu současné fenomenologie ke zdůraznění interaktivity ve vzájemném vztahu mne a druhého.² To, že není nutné provádět složité intelektuální úkony, abych

² Zde jde o současnou fenomenologii za Husserla a integruje nejen další rozvinutí vtěleného chápání

druhému porozuměl, je dobře patrné na fenoménech interakce ve dvojicích (např. matka – dítě) či malých skupinách (spoluhráči), která je často spontánní a nereflektovaná. Při analýze těchto fenoménů se ukazuje, že přímé perceptivní zakoušení druhého je dostatečně „chytré“ (smart) na to, aby mohlo být základem zdůvodnění sociality.³ Hanne de Jaegher a Ezequiel di Paolo dokonce na tomto základě formulovali teorii „sdíleného dávání smyslu“ (participatory sense making), v níž interakci přiznávají specifickou autonomii: „Tvrdíme, že proces interakce může nabýt autonomní formu.“ (De Jaegher, Di Paolo 2007, 485).“ Přesnější definice pak říká: „Sociální interakci definujeme jako koregulované spojení mezi alespoň dvěma autonomními aktéry, přičemž (i) koregulace a spojení se navzájem ovlivňují a dávají v oblasti vztahové dynamiky vyvstat autonomnímu sebe-udržujícímu uspořádání; (ii) autonomie jednotlivých aktérů tím není narušena (byť se její rozsah může rozšířit nebo zúžit).“ (De Jaegher, Di Paolo, Gallagher 2010, 442-443). Dobrým příkladem takového autonomního koregulovaného spojení je párový tanec. Při něm je důležitá autonomie obou tanečních partnerů; žádný z nich, ani ten, kdo vede, ani ten, kdo je v dané figuře veden, nemůže být pouhou loutkou, ale autonomně reagujícím aktérem společné tvorby. Tato koregulace dvou autonomních aktérů pak dává vyvstat specificky autonomnímu uspořádání tance samotného, kterým se nechávají vést oba tanečníci.

U zastánců interaktivního výkladu intersubjektivit dochází (vedle důrazu na autonomii interakce) ještě k důležitému zvýraznění tělesné povahy intersubjektivit, které je spojené s termínem „vzájemná inkorporace“ (Fuchs – De Jaegher 2009, 472-475). Tento termín vyjadřuje to, že v průběhu interakce se s druhým navzájem stáváme součástí svého tělesného schématu.⁴ Pro námi sledované téma ambivalence perspektivy první a druhé osoby znamená „vzájemná inkorporace“ pozoruhodný pokus o prostorový výklad interakce; jde o posun od autonomie procesu k autonomii vztahového prostředí. V tomto smyslu, na základě specificky autonomní interaktivit a vzájemné inkorporace aktérů, je intersubjektivita „stálým polem“, jak s odkazem na Merleau-Pontyho připomíná Petr Urban (2011b, 147, 150). Hanne De Jaegher v textu napsaném s Thomasem Fuchsem se prostorovou povahou intersubjektivit pokouší vyjádřit výrazem to „mezi“ („the in-between“; Fuchs – De Jaegher 2009, 476-477). Snaží se postihnout autonomní interaktivitu jako specificky strukturovaný vztahový meziprostor, jako (v silném smyslu slova) dimenzi vzájemného vztahu.⁵

intersubjektivit u Merleau-Pontyho, ale i výzkumy vývojových psychologů poukazujících na schopnost interakce již v nejranějších fázích vývoje dětské psychiky a biologicky zakotveného enaktivismu, který zkoumá interakci mezi organismem a jeho okolím. Základy enaktivismu zajímavě přibližuje Pokorný (2013, 381-387).

³ Detailní výklad toho, jak je přímé perceptivní zakoušení („direct perception“) chytré nabízí Gallagher (2008).

⁴ Příkladem může opět být taneční pár, kdy každý z páru tančí, jakoby zároveň byl tím druhým. Fuchs s De Jaegher dávají další příklad mistrovského tenisového hráče, který umí přivtělit pohyby soupeře tak, aby byl schopen na ně reagovat okamžitě - dříve než by je stihl vědomě vyhodnotit. Viz Fuchs – De Jaegher (2009, 474).

⁵ De Jaegher s Fuchsem jsou tu velmi blízko Heideggerovu termínu *das Zwischen* z *Příspěvků k fi-*

Husserlova nauka o vcítění vychází z toho, že výraz druhého nemůžeme chápat jen jako vnější vzhled, nýbrž že k němu máme přístup založený na specifické intencionalitě, odlišné od intencionality pohledu. Přesto lze tvrdit, že intencionalita vcítění byla u Husserla spojena s výrazem a že tedy vcítění je specifickou podobou vnímání. To potvrzuje i současný důraz na přímou perceptivní zkušenost druhého. Vedle toho jsme v současných výkladech vcítění zaznamenali snahu odvodit intencionalitu vcítění spíše od interaktivitu. S tím je spojené i uznání svébytnosti interaktivitu jako samostatné dimenze vztahu mezi mnou a druhým. Tak se motiv vcítění přibližuje naší snaze myslet v rámci ambivalence socialitu perspektivu skupiny metodicky neodvozovanou spojením perspektiv jednotlivých členů. Perspektiva skupiny není má nebo tvá, nýbrž je nějakým způsobem autonomně svoje. Specifikace tohoto způsobu autonomie je přitom v modelu intersubjektivitu postaveném na vcítění zcela konkrétní: perspektiva skupiny je „svoje“ na základě interakce, mezi-tělesnosti a sdíleného, v rámci interakce generovaného, vztahu ke smyslu.

Zároveň však jsou, ve vztahu k našemu tématu perspektivy skupiny, patrná i jistá omezení spojená s modelem vcítění jako interakce. Vcítění takto artikuluje intersubjektivitu primárně jako vztah ke druhému, resp. druhým. Také polemika interaktivistů s teorií mysli je stylizována jako snaha řešit fenomenologický problém druhého. Svěbytnost interakce je odvozena od koregulace a spojení dvou aktérů, což vede i k uchopení prostředí interakce výrazem meziprostor. Takové označení je přitom spíše deficientní charakteristikou prostředí, protože je určuje jako něco odvozeného od okolních prostorů. V této studii se chceme pokusit o radikálnější výklad svěbytnosti perspektivy skupiny, který by tolik neakcentoval problém druhého. Zdá se nám, že problém druhého vede ke sledování kombinace perspektiv jednotlivých členů skupiny.⁶ Husserlovo dílo přitom nabízí ještě jednu možnost přístupu k intersubjektivitě, která vychází z problematiky lokalizace výrazu druhého v mém vlastním počítkovém poli. Její interpretace je věnována další část této studie, jejímž cílem je zjistit, nakolik může model intersubjektivitu spojený s lokalizací přispět k problematice perspektivy skupiny.

2. Model intersubjektivitu postavený na lokalizaci počítkových polí. Iso Kern upozorňuje ve vydavatelské předmluvě k prvnímu ze svazků Husserliany zveřejňujících z pozůstalosti spisy o intersubjektivitě nejen na to, že Husserl se této problematice věnoval již od roku 1905, tedy dříve než se soudilo podle jeho za života publikovaných děl, ale i na to, že raná fáze výzkumů vcítění (datovaná zhruba mezi roky 1905 a 1910, resp. s přesahy do roku 1916) se od pozdějšího výkladu výrazně liší (srv. Husserl 1973, xxviii). Pozdější výklad vcítění, známý především z páté *Karteziánské meditace*, hledá cestu

losofii. K Heideggerovi však neodkazují, proto si zřejmě této blízkosti nejsou vědomi. K výkladu *das Zwischen* viz Nitsche (2010), Nitsche (2011), Nitsche (2013).

⁶ Na limity interaktivistického výkladu intersubjektivitu upozorňuje ve studii zabývající se vztahem matky a dítěte v rámci „těhotenského těla“ i Alice Koubová: „Schopnost jednat nelze popsat jako intersubjektivní a sdílené tvoření smyslu, ale primárně jako konkrétní, stylové, vytrvalé a výrazové ztělesnění respektu k neproniknutelnosti situace“ Koubová (2015, 179).

k prožitkům druhého jeví se v jeho výrazu. Ve stručnosti jsme tuto cestu představili v předchozí části naší studie. Raná fáze se liší tím, že je zaměřena na počítky druhého, nikoli na výraz jeho duševních prožitků. V zásadě tedy nejde o výklad toho, jak mohu porozumět tomu, co druhý prožívá a co se manifestuje v jeho tělesném výrazu, ale o výklad společně sdíleného prostředí, které je zřejmé díky tomu, že se spolu s druhým díváme na stejnou věc. Nejde přitom o banální rozdíl, ale o skutečně odlišný přístup k intersubjektivitě.⁷ Zatímco výraz druhého odkazuje k jeho nitru a klade otázku přístupnosti tohoto nitra (jeho domnělé skrytosti), pohled druhého směřuje ke společně sdílenému prostředí a přináší otázku povahy tohoto prostředí (např. v podobě otázky, jak a vlastně kam lokalizujeme pohled druhého mířící stejným směrem jako náš vlastní pohled).

Již v prvním textu prvního svazku spisů z pozůstalosti k intersubjektivitě (Husserliana XIII) datovaném do roku 1905 je otázka nepřístupnosti nitra druhého převedena na problematiku jiné perspektivy (Husserl 1973, 2-3). Z roku 1908 pochází text, v němž se podobná úvaha konkretizuje. V mém vizuálním poli (aktuálně svázaném s určitým zde a teď) se konkrétní věc dává v určitém odstínění. Táž věc se v (jiném) vizuálním poli druhého odlišuje jinak. Přesto jde o tutéž věc, čehož jsem si já i druhý vědom: „Vizuální pole jsou odlišná. V apercepci spojené se vcítováním se však konstituuje jedna a táž věc, spolu s jedním a tímž prostorem pro všechna individua“ (Husserl 1973, 9). V dalších textech z období 1908 až 1910 postupuje hledání tohoto intersubjektivního, „jednoho a téhož“, prostoru důsledně fenomenologickým směrem, tj. výzkumem struktury mých vlastních počítkových polí a toho, jak v nich druhý vystupuje. Vcítění je tu spojeno s hledáním té vrstvy mé vlastní zkušenosti, v níž mohu druhého lokalizovat jako druhého včetně vcítění do smyslu jeho počítkových polí. Zpětně a souhrnně se k tomu Husserl vyjadřuje v krátkém textu z roku 1913, který vzhledem k jeho závažnosti citujeme obsáhleji: „Za hlavní téma svých výzkumů ‚vcítění‘ jsem ne zvolil ‚výraz‘ duševních pohnutí, ‚cizí životní projevy‘. Na prvním místě je pro mne důležitá spíše v mém vlastním vnímání sebe daná jednota tělesové tělesnosti a počítkových, resp. pohybových polí, tj. specifický fakt lokalizace počiv v tělesové tělesnosti a s ním související skutečnost, že citlivosti těla chápeme jako jeho vlastnosti, dále je důležitá ‚pohyblivost‘ těla (pocitovaného těla) po způsobu ‚pohybují se‘. Tato estesiologickokinetická vrstva činí z tělesového těla tělo; a tělo je tak říkáme polem a především orgánem já“ (Husserl 1973, 70).⁸

Husserl v citované pasáži vychází z „vnímání sebe“, z faktu, že své vlastní „tělesové tělo“ (Leibkörper) vnímám nejen jako těleso (Körper), ale jako cítící „tělo“ (Leib). Je pozoruhodné, že ačkoli své tělo prožívám jako citlivé a cítící bezprostředně, ihned, bez nějakého uchopujícího kroku, popisuje Husserl toto prožívání jako svého druhu proměnu. Jako bych nejprve své tělo vnímal jako těleso, které se faktem toho, že něco ucítí (např.

⁷ Dan Zahavi ve studii *Beyond Empathy*, v níž rozlišuje několik různých fenomenologických přístupů k intersubjektivitě, píše také o tzv. „apriorní“ intersubjektivitě. Tu spojuje primárně v Heideggerově spojení existenciálů „bytí-ve-světě“ a „spolu-bytí“. Viz Zahavi (2001, 154-156), srv. též Urban (2011a, 35-37).

⁸ Při překladu termínů „Leib“, „Leibkörper“ a dalších jsme respektovali úzus zavedený v Husserl (2006).

dotek), teprve stávalo cítícím a prožívaným tělem.⁹ Části svého těla vidím jako věci či tělesa, pokud však těmito částmi vnímám dotek či pociťuji, že se hýbou, dochází k tomu, že tyto počivy na svém tělesovém těle lokalizují (dotek pociťuji např. dlaní pravé ruky, hýbu levým palcem u nohy, apod.). Lokalizace pak vede k vyvstání těla (Leib) jako specifické estesiologicko-kinetické vrstvy (vrstvy pociťování a zakoušení pohybu svého tělesového těla), která je orgánem a polem mého já. Mé já tedy, vedle toho, že je subjektem či nulovým bodem či orientačním centrem zkušenosti, je ještě otevřeno do prostoru po způsobu pole. To, že je estesiologicko-kinetická vrstva také „orgánem“ já, znamená, že v tomto poli se já uskutečňuje (mé já sahá až ke konečkům mých prstů) a zde také může sebe vnímat (proto také může analýza vnímání sebe estesiologicko-kinetickou vrstvou odhalit). Husserl zdůrazňuje, že tuto vrstvu je zapotřebí odlišit od „vrstvy duševní, resp. duchovní“, a dodává, že pro výklad vcit'ování, je tělesná, estesiologicko-kinetická vrstva tou „primární“ (Husserl 1973, 70). Proč je pro Husserla estesiologicko-kinetická vrstva primární pro výklad vcit'ování – a (přinejmenším v této rané fázi) důležitější než vrstva psychického prožívání? Je to proto, že také druhého nejprve vnímám jako těleso, jako cizí tělesové tělo. Dochází-li však v poli estesiologicko-kinetické vrstvy k primárnímu (lokalizujícímu) prožití mého tělesového těla jako těla, je třeba zkoumat, zda může toto prožití přispět i k prožití cizího tělesového těla jako citlivého těla druhého člověka.

Výklad estesiologicko-kinetické vrstvy lze doplnit odkazem na Husserlovy úvahy o lokalizaci ze známějšího textu vydaného z pozůstalosti pod názvem *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*, které pocházejí zhruba ze stejné doby a používají stejnou terminologii jako výše citovaná pasáž z roku 1913. Husserl v §§ 35 – 42 *Idejí II popisuje* tělo (Leib) jako „pole lokalizace“ (Lokalisierungsfeld). Poukazuje na to, že vedle extenzionálního (v zásadě vizuálního) vnímání částí svého těla jako věcí ještě do těla, které tak získává charakter prožívaného těla, lokalizujeme (v zásadě haptické) „počivů“, jako např. pohazení, dotek, bodnutí, vanutí větru (Husserl 2006, 140-141). Právě tato schopnost vnímat počivy jako spojené s konkrétními místy prožitku v těle a na těle charakterizuje naše tělo jako „pole lokalizace“. Povaha tohoto pole přitom není extenzionální, neboť „lokalizace počivů je ve skutečnosti něco principiálně odlišného od extenze materiálních určení věci“ (Husserl 2006, 143). V tomto smyslu tvoří tělo jako pole lokalizace „novou vrstvu“ (die neue Schicht) zakoušené reality, jejíž struktura se liší od extenziálně chápaných „počitkových polí“ (Husserl 2006, 148).¹⁰

Estesiologicko-kinetickou vrstvu ze spisů o intersubjektivitě můžeme chápat jako „novou vrstvu“ podle *Idejí II*. Jde o „pole já“, které se vynořuje v rámci lokalizace počivů na tělesovém těle, resp. prostě řečeno v rámci konstituce těla jakožto cítícího těla (Leib). Sledujeme-li kořeny nauky o estesiologicko-kinetické vrstvě v textech z doby do roku

⁹ Takové rozfázování bezprostředního prožitku umožňuje fenomenologická redukce. Analýzy fázové proměny tělesového těla v tělo cítící najdeme v Husserlových textech na mnoha místech, z raných textů o intersubjektivitě lze odkázat např. na text č. 2, datovaný před rok 1909, viz Husserl (1973, 21-33).

¹⁰ Na tomto místě se Husserl snaží promyslet vztah mezi počitkovými poli a „novou vrstvou“ pole lokalizace. Výklad tělesnosti podle *Idejí II*, který přibližuje i motiv „pole lokalizace“, nabízí Ritter (2013).

1910, můžeme si povšimnout klíčového významu motivu vrstev (Schichten) či vrstvení (Schichtung) naší zkušenosti a jeho spojení s výkladem aprezentace, resp. ve starší podobě komprezentace. Ukazuje se v nich jasná souvislost vrstev vnímání, lokalizace počítkových polí, podvojně konstituace těla jako tělesového i cítícího a porozumění druhému. Pro naši studii a téma perspektivy skupiny v kontextu ambivalence sociality je odtud nejdůležitější motiv estesiologicko-kinetické vrstvy jako „pole já“. Toto pole je „novou vrstvou“ vznikající v rámci lokalizace, jež transformuje tělesové tělo v pocitující tělo. Souhrnně bychom proto mohli konstatovat, že raná Husserlova nauka o vcítění přináší jakousi *topologii transformativní lokalizace*. Topologii proto, že jde o popis vrstev. Transformativní proto, že respektuje podvojný, v jádru transformativní, charakter konstituace tělesnosti. Lokalizace doteku ve vizuálním poli proměňuje povahu zkušenostního pole. Totéž se týká vnímání druhého těla, které Husserl vždy popisuje jako výzvu k transformaci zkušenostního pole.

Proč však Husserl, jak jsme úvodem naznačili s odkazem na tvrzení Iso Kerna, dále nerozvíjí nauku o intersubjektivitě a vcítění ve spojení s výkladem lokalizace? Podle našeho názoru nelze tvrdit, že by tuto nauku zcela opustil. Vždyť i v *Karteziánských meditacích* se setkáme s vrstvením monadologického já a se snahou naleznout tu vrstvu, na níž se monáda zespolečenšťuje a na základě vcítění přechází ke konstituci vyšších psychických vrstev sociality. V páté meditaci je tato vrstva zespolečenštění chápána jako „intersubjektivní příroda“ (Husserl 1993, 116-123). I zde se setkáme s postupy, které připomínají téma lokalizace. Například charakteristika přírody vnímané druhým, „jevící se tak, jako kdybych stál ‘tam’ na místě cizího těla v jeho hmotnosti“ (Husserl 1993, 118). Vztah mezi „zde“ mého vnímání přírody a „tam“ přírody druhého zjednává, podobně jako v raném období, aprezentace, která mi umožňuje zpřítomnit perspektivu druhého „jako kdybych stál tam“. Při bližším pohledu vidíme, že tu však nejde o problém lokalizace počiv v rámci úvah o podvojně konstituci těla, nýbrž o snahu skloubit perspektivu, která vychází ze dvou odlišných zdrojových bodů, mého a cizího já. Je zřetelné, že intersubjektivní příroda se tím odlišuje od estesiologicko-kinetické vrstvy. Intersubjektivní příroda je společným prostorem pro křížení dvou různých perspektiv, které vycházejí ze dvou různých bodů (já a cizí já), z jakéhosi množujícího transferu zdrojového bodu (přesouvám *Nullpunkt* svého já z bodu zde do bodu tam). Jde o společný prostor, který já jako subjekt otevírám pro druhé. Estesiologicko-kinetická vrstva takové zespolečenštění neumožňuje, nezakládá se totiž na transpozici bodů zde a tam, nýbrž na jiném typu lokalizace založeném na vrstvení zkušenostního pole. Lokalizace počiv vytváří pro já pole (či vrstvu), nikoli společný prostor pro mé a druhé já. To je důvod, proč Husserl nauku o estesiologicko-kinetické vrstvě jako poli lokalizace po roce 1916 dále nerozvíjí.¹¹ To však neznamená, že by takové rozvinutí nebylo možné; jeho stopy lze hledat u Merleau-Pontyho, takový úkol však přesahuje hranice této studie.

¹¹ Nauku o aprezentaci druhého, která se objevuje v rámci raných výkladů o intersubjektivitě, ovšem Husserl používá i ve svém pozdějším díle, včetně páté *Karteziánské meditace*, ovšem již bez kontextu lokalizace počiv.

3. Závěr: Topologický výklad intersubjektivit: topologie transformativní lokalice a perspektiva skupiny. Východiskem naší studie byla ambivalence sociality, kterou jsme v kontextu intersubjektivit pochopili jako napětí mezi perspektivou mne a druhých. Ambivalence v tomto kontextu jasně podtrhuje základní fenomenologické rozlišení mezi psychologickým a transcendentálním já. Perspektiva vlastní transcendentálnímu já není v psychologickém smyslu „má“, nýbrž v transcendentálním smyslu „svá“. Toto tajemně znějící „svá“ odkazuje k metodicky popsateľným vazbám k perspektivám druhých. My jsme se pokusili perspektivu transcendentálního já tlumočit výrazem „perspektiva skupiny“ umožňujícím případnou budoucí diskusi v sociálně-vědním kontextu. Fenomenologicky čistě bychom toto „svá“ mohli přeložit jako „intersubjektivní“.

Problematiku perspektivy skupiny jsme pak skutečně sledovali na pozadí analýzy Husserlových výkladů intersubjektivit. Rozlišili jsme dva přístupy k intersubjektivitě. Nejprve jsme připomněli ten, který je známější a vychází spíše z pozdního Husserlova díla. V jeho rámci je vcítění pochopeno jako vztah ke druhému, jako snaha porozumět výrazu jeho psychických prožitků. Husserl a jeho současní interpreti zdůrazňují, že porozumění druhému je přímé, založené na perceptivně tělesné zkušenosti. Výraz druhého není tajemnou, kterou bychom museli složitě luštit, naopak náleží společnému, na tělesnosti (transcendentálně-fenomenologicky přesněji řečeno: mezi-tělesnosti) založenému intersubjektivnímu prostoru. V tomto prostoru se vždy již pohybujeme, aniž bychom jej běžně opouštěli a skrývali se v domněle odděleném prostoru nitra. Tento intersubjektivní mezi-prostor lze přiblížit výzkumem interakce mezi mnou a druhým či druhými; ukazuje se přitom, že interakce nabývá specifické autonomie. První přístup k intersubjektivitě tedy rezultuje popisem mezi-prostoru, jehož struktura je specificky vztahově-autonomně dynamizovaná. V této variantě se ukazuje, že perspektiva skupiny může být odvozena z perspektiv jejích jednotlivých členů tak, že zakládá svůj prostor a získává svou vlastní dynamiku. Lze se proto metodicky zaměřit na popis prostoru a dynamiky určujících perspektiv skupiny jako autonomně „svou“, aniž by se tím ztrácel rys její odvozenosti od překrývání perspektiv jednotlivých členů skupiny.

Druhá varianta fenomenologického přístupu k intersubjektivitě rozvíjí Husserlovy rané texty k tomuto tématu, zhruba do roku 1916. Tato varianta přitom nabízí takový pohled na perspektivu skupiny, který neakcentuje interakci jejích jednotlivých členů, ani jí metodicky neodvozuje z jejích perspektiv. Husserl v raném období zakládá své úvahy o intersubjektivitě na sledování tématu lokalice počív. Vychází z toho, že částí svého těla nejen vizuálně vnímám, ale zároveň je pociťuji na základě haptických (dotek, polechtání, vánek větru) či kinetických (prožitky toho, že se částí těla hýbou) počitků. Tyto počitky naše vědomí lokalizuje do konkrétních míst na či ve vizuálně vnímaném těle. Důležité je, že Husserl tuto lokalizaci interpretuje pomocí terminologie spojené s výrazy pole či vrstva: vizuální pole se prolíná s haptickým a dává tak vyvstat nové vrstvě nazývané estesiologicko-kinetická vrstva, resp. pole lokalice. Tato vrstva zaprvé nese podvojnou konstituci těla, spočívající v transformaci tělesového těla do cítícího těla. A zadruhé, což

je pro nás důležité, tato nová vrstva by podle Husserla mohla zajišťovat také naše porozumění druhým.

Všimněme si toho blíže: analýza mé zkušenosti odhalila novou sféru, jejíž povaha je transformativní a lokalizující zároveň. Nejde jednoduše o jedno z mých počitkových polí, ale o „pole lokalizace“, které vytváří vrstvu vzájemného přechodu vizuálních a haptických polí. Tělo druhého se ohlašuje tím, že spolu s ním necítíme, ačkoli je součástí našeho vizuálního pole stejně jako části našeho těla. Pokud tedy cizí tělo vidíme, lze se cestou od mého vizuálního pole dostat do přechodového pole lokalizace a tam hledat přechod od mého vizuálního pole k porozumění tomu, co druhý cítí. Je zřejmé, že tato cesta musí nutně narážet na hranici mezi mým a druhého. V poli lokalizace lze sice garantovat přechod mezi vizuálním a haptickým; to však ještě nepřináší garanci přechodu mezi mým a cizím. Husserl se z tohoto důvodu v textech po roce 1916 více zaměřuje právě na vztah mezi mnou a druhým bez důrazu na tematiku lokalizace počitkových polí; to jsme výše popsali jako variantu jedna. Obě popsané varianty se nicméně nevylučují, nýbrž doplňují – a to i v rámci Husserlova díla.

Výslednou tezí naší studie přesto zůstává, že raný Husserlův přístup k intersubjektivitě nabízí nosný pohled na problematiku perspektivy skupiny. Tento pohled je vstřícně alternativní k pozicím současného interaktivismu. Na rozdíl od něj nezdůrazňuje interakci mezi mnou a druhým, nýbrž vrstvení zkušenosti mé i druhého. Zkušenost každého je vrstvená a perspektiva, která je každému vlastní (jako pro každého „má“), spočívá v různě stupňovaném pohroužení se či zahrnutí do těchto vrstev. V souhře vrstvení a zahrnutí do vrstev tkví zvláštní dynamika neinteraktivistického přístupu. Perspektiva skupiny se pak neodvozuje od společných či vzájemných aktivit autonomních subjektů, nýbrž vyvstává jako vrstva zkušenosti, jejíž samostatnost (to, že je „svá“) se projevuje tím, že mne i druhého zahrnuje. Pokud jsme tedy za cíl této studie kladli hledání takového modelu perspektivy skupiny, který neupřednostňuje ani mínění jednotlivce, ani mínění jednotlivých členů skupiny, nýbrž metodicky zaměřuje přímo prolínání jednotlivých perspektiv samo, lze tento model založit právě na motivu zahrnování do specificky svébytné vrstvy. Tato vrstva je přitom nová, přechodová či transformativní a spojená s motivem lokalizace. Lokalizace tu má rysy zahrnujícího prolnutí vrstev.

Topologie lokalizace v těchto souvislostech znamená snahu metodicky (ve fenomenologickém rámci) popsat genezi vrstev zkušenosti, jejich prolínání se a různé způsoby zahrnutí (tj. lokalizace) zakoušejícího v nich. Výraz *topologie transformativní lokalizace*, který stojí i v názvu této studie, se pak zaměřuje na specificky svébytné vrstvy zkušenosti, které nelze přímo odvodit od subjektivity zakoušejícího a které proto zakoušejícího zahrnují tak, že zároveň transformují jeho perspektivu. Topologie transformativní lokalizace podle našeho názoru může doplnit interaktivistický pohled o motivy vrstev zkušenosti a zahrnutí do nich, které jsou v interaktivním výkladu vcítění do výrazu druhého upozaděny.

Literatura

- BERNET, R., KERN, I., MARBACH, E. (2004): *Úvod do myšlení Edmunda Husserla*. Praha: OIKOYMENH.
- BREWER, M. B., (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 475-482.
- DE JAEGHER, H., DI PAOLO, E. A. (2007): Participatory Sense-Making: An enactive approach to social cognition. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 6 (4), 485-507.
- DE JAEGHER, H., DI PAOLO, E. A., GALLAGHER, S. (2010): Can social interaction constitute social cognition? *Trends in Cognitive Science*, 14 (10), 441-447.
- FUCHS, T., DE JAEGHER, H. (2009): Enactive Intersubjectivity: Participatory sense-making and mutual incorporation. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 8, 465-486.
- GALLAGHER, S. (2008): Understanding Others: Embodied Social Cognition. In: Paco Calvo – Toni Gomila (eds.): *Handbook of Cognitive Science. An Embodied Approach*. San Diego: Elsevier, 439-452.
- HEIDEGGER, M. (1996): *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH.
- HUSSERL, E. (1973): Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Erster Teil: 1905-1920, Husserliana Bd. 13, Haag: Nijhoff.
- HUSSERL, E. (1991), *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie II*, Husserliana Bd. 4. Dordrecht: Springer.
- HUSSERL, E. (1993), *Karteziánské meditace*. Praha: Svoboda – Libertas.
- HUSSERL, E. (2006): *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii II*. Praha: OIKOYMENH.
- KOUBOVÁ, A. (2015): K topologii těhotného těla. *Filosofický časopis* 63 (2), 179-196.
- NITSCHKE, M. (2010): *Z příhodného. Fenomenologická interpretace Heideggerových Příspěvků k filosofii*. Praha: Filosofia.
- NITSCHKE, M. (2011): *Prostranství bytí. Studie k Heideggerově topologii*. Praha: Togga.
- NITSCHKE, M. (2013): Metodická priorita fenomenologického pole v transformativní fenomenologii. Odpověď Martinovi Ritterovi na recenzní studii knihy *Z příhodného*. *Filosofický časopis*, 61 (6), 889-902.
- POKORNÝ, V. (2013): Teorie představivosti v současných kognitivních vědách. In: Jakub Marek – Martin Vrabec (eds.): *Obrazotvornost v dějinách evropské filosofie*. Praha: Togga, 365-396.
- RITTER, M. (2013), Tělo jako mez fenomenologie. *Filosofie dnes*, 5 (1). Dostupné z <http://filosofiednes.ff.uhk.cz/index.php/hen/article/view/118>.
- URBAN, P. (2011a): Tělo druhého (zvířete) ve fenomenologii intersubjektivit. *Filosofický časopis*, 59 (1), 31-45.
- URBAN, P. (2011b): Druhý, tělo a etika – fenomenologická perspektiva. In: Karul R. (ed.): *Subjektivita/Intersubjektivita. Filozofia*, 66 (příloha), 145-159.
- URBAN, P. (2014): Sociální rozumění u lidí a ostatních hominidů. *Filozofia*, 69 (7), 591-603.
- ZAHAVI, D. (2001): Beyond Empathy. Phenomenological Approaches to Intersubjectivity. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 8 (5-7), 151-167.

Text byl vypracován v rámci řešení projektu GAČR 14-22586S *Metodologická přednost spleti: teorie a aplikace* (příjemce Filosofický ústav AV ČR, v. v. i.).

Martin Nitsche
Filosofický ústav AV ČR, v.v.i.
Jilská 1
110 00 Praha1
Česká republika
e-mail: nitsche.martin@gmail.com